

ТЕОРЕТИЧНІ МОВНО-МОВЛЕННЄВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Штафірна Лілія Орестівна

На сучасному етапі розвитку суспільства важливим компонентом підготовки вчителя-філолога є оволодіння публічним мовленням, необхідним складником академічної освіти, передачі й отримання наукової інформації, використання у майбутній професійній діяльності, забезпечення спілкування в міжкультурному та міжособистісному просторі. Зазначені тенденції повною мірою стосуються вищої філологічної освіти, спрямованої на формування умінь і навичок публічного красномовства, виховання й самоосвіту майбутніх учителів української мови і літератури.

Актуальність теми дослідження зумовлена: суспільними й освітніми потребами підготовки у вищих навчальних закладах компетентного вчителя української мови і літератури з високим рівнем розвитку публічної комунікації; декларуванням українською державою соціального замовлення для навчання та виховання фахівців-філологів, які володіють високим інтелектуальним і духовним рівнем, особливо художнім сприйняттям сучасного світу як носіїв української мовно-мовленнєвої культури; відсутністю ціннісних суспільно важливих лінгвометодичних наукових студіювань, спрямованих на формування в майбутніх учителів-філологів умінь і навичок публічного професійного спілкування; невідповідністю професійної підготовки учителів-словесників прогресивним вимогам сучасного соціуму щодо формування в молодого покоління якісного публічного мовлення; невідкладною потребою сучасних лінгводидактичних досліджень із проблем українського красномовства, що відповідали б освітнім, педагогічним та суспільним запитам і відображали специфіку культури українського публічного мовлення.

Сучасна цивілізація, що зароджувалася упродовж кількох тисяч років, вперше зафіксована на Давньому Сході, де постала держава Шумер. Паралельно формувалася могутня цивілізація Давнього Єгипту, згодом — Китаю, Індії, Ірану, що залишили людству у спадщину багату, переважно риторичну літературу [1, с. 9]. Кращі традиції риторичного досвіду Давнього Сходу були використані Давньою Грецією. Наступні кроки риторичного розвитку — це вербальне красномовство, що стосувалося:

1) Давньої Індії (усні веди — гімни богам, філологічні школи, упорядкування санскриту — тодішньої літературної мови, поява різновидів релігійного, політичного, юридичного красномовства);

2) Давнього Ірану (красномовство, зумовлене виникненням Авести з релігійними проповідями, моральними максимами, політичними деклараціями — важливими пам'ятками архаїчного красномовства);

3) Давнього Китаю (китайська дидактика, красномовство народної міфології, багатий фольклор, конфуціанство — ціннісні повчання морально-етичного характеру, даосизм — філософська релігійна система; політична, судова риторика) [1, с. 16–23].

Первинним еволюційним кроком усіх цивілізацій було усне публічне мовлення, красномовство, яке реалізовувалося за принципом «що бачу, про те й говорю», порівняно з письмом, що значно відставало від усного мовлення й вимагало створення шкіл, розвитку дидактики, підготовки інтелектуальних учителів і їх навчання.

Починаючи з античних часів, які характеризуються давньогрецьким і давньоримським періодами розвитку ораторського мистецтва, їх міфологічним ученням, а також подальшим гомілетичним красномовством Старого й Нового Заповітів, становленням візантійського ораторського мистецтва, що базується на християнстві, й арабо-мусульманського красномовства, що ґрунтується на ісламі і до Нового часу — розвитку риторики в Європі, накопичено багатий, особливо цінний досвід не тільки з теорії риторики, а й власне дидактичного підґрунтя для підготовки майбутнього учителя-словесника, який зможе формувати публічне красномовство у своїх вихованців.

У формуванні комунікаційної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури чи не найважливішу роль відіграють такі види мовленнєвої діяльності, як говоріння і слухання, що сприяють успішній реалізації мети педагогічного спілкування. Процес говоріння забезпечується лінгвістичними основами: теоретичним матеріалом, що стосується мови і мовлення, мовних норм, комунікаційних якостей мовлення, лінгвістичних особливостей текстотворення; форм усного мовленнєвого спілкування — монологічного, діалогічного, полілогічного та їх жанрового багатства. Одночасно із лінгвістичними активно функціонують паралінгвістичні (немовні) засоби публічного мовлення, що постійно супроводжують усну вербалізацію: засоби логіко-емоційної виразності, мовленнєво-паралінгвістичний етикет і культуромовний його аспект.

Кожну з перелічених проблем досліджували науковці різних напрямів, інтегрованих із методикою навчання мови: це лінгвісти (Ф. Бацевич, В. фон Гумбольдт, П. Дудик, Л. Мацько, Г. Сагач, С. Єрмоленко та ін.), паралінгвісти (Б. Антоненко-Давидович, С. Богдан, Е. Поуст, Я. Радевич-Винницький, Н. Формановська, Г. Чайка, Є. Чак, Т. Чмут та ін.), лінгводидактики (О. Біляєв, Н. Голуб, О. Єфименко, А. Ляшкевич, В. Мельничайко, С. Мунтян, В. Ницета, О. Орлова, Е. Палихата, М. Пентилюк та ін.), психологи (І. Синиця та ін.).

Незважаючи на відомі студіювання, проблема формування умінь і навичок публічного мовлення на сьогодні не забезпечена розгорнутими лінгвістичними й лінгводидактичними дослідженнями й потребує поглибленої уваги.

Метою дослідження є забезпечити методика формування публічного мовлення студентів-філологів однією з підвалин продукування висловлювань — лінгвістичними основами для подальшого лінгводидактичного студіювання.

Для досягнення мети поставлено такі завдання: уточнити змістове навантаження понять «говоріння» і «слухання», «мова» і «мовлення», актуальних для процесу публічної комунікації; зосередити увагу на мовних нормах, що забезпечують функціонування усного мовлення (орфоепічних, лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних); схарактеризувати комунікаційні якості мовлення як показники культури спілкування під час продукування публічних висловлювань; висвітлити лінгвістичні особливості текстотворення педагогічних жанрів — монологічного,

діалогічного, полілогічного публічного мовлення; виявити вплив використання невербальних засобів комунікації на культуру публічного мовлення та засобів логіко-емоційної виразності у виголошенні власних публічних висловлювань.

Основними методами наукового дослідження є теоретичні, зокрема: аналіз лінгвістичної літератури, синтез зібраного матеріалу, опис функцій його дотичності до формування публічного мовлення тощо.

Мовлення — це спосіб передавання думок за допомогою мови, яка є системою звукових вербальних і письмових граматичних засобів, що забезпечує обмін думками між людьми. У мовленні об'єднуються в цілісний акт два види мовленнєвої діяльності (говоріння і слухання), що характерні усній формі взаємодії. Усне мовлення — це ситуаційно мотивований і ситуаційно зумовлений процес. Ситуація створює мотив для кожного говоріння: потребу в чому-небудь, запитанні чи відповіді, проханні чи згоді / відмові, інформуванні, висловлюванні власних думок і їх аргументації, доведенні, нерозумінні й поясненні тощо. Кожному актові мовленнєвої діяльності передуює виникнення мотивів мовлення — задля чого я говорю і з якого джерела спонукань і потреб походить це прагнення діяльності.

Одним із синонімів слова «мовлення» є говоріння. Етапи процесу говоріння — це планування й реалізація мовлення. Говоріння є прерогативою адресанта, залежить від структури мови і підлягає поетапному лінгвокогнітивному переходу від особистісних смислів адресанта до узуальних мовних значень, однаково зрозумілих адресатові [12, с. 11].

Успішне функціонування говоріння відбувається за допомогою засвоєних мовних норм, що забезпечують правильність — основної якості культури усного мовлення, — орфоепічних, акцентологічних, лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних.

Орфоепічні норми — це «правила вимови голосних і приголосних звуків у різних позиціях, сполучень звуків у словах, словосполученнях і реченнях, правила вимови окремих граматичних форм, особливості вимови іншомовних слів, норми наголошування та інтонації [15]. Орфоепічна норма визначає єдино правильний і обов'язковий для вживання варіант вимови й наголошування слів [9, с. 113]. Незважаючи на елемент тлумачення орфоепічної норми, що стосується наголошення, у лінгвістиці зосереджується увага на акцентологічних (акцентних) нормах, які регулюють наголошення слів у сучасній українській літературній мові. Наголос в українській мові — вільний, не закріплений за якимось постійним складом; він рухомий і здатний переходити з одного складу на інший (*директор* — *директори*); виконує функції смислорозрізнявальну (*мука* — *мука*); форморозрізнявальну (*руки* — *руки*), частиномовнорозрізнявальну (*поверх* — *поверх*) тощо. Розрізняють логічний наголос для підсилення значення слова в реченні (*Ти виконав математику?* *Ти виконав математику.* *Ти виконав математику?*); синтагматичний, або тактовий, що виділяє найважливіше слово у межах синтагми, навколо якої об'єднуються інші, слабзорзвинені або ненаголошені слова. Нормативність наголошування перевіряється за допомогою орфоепічних словників [14].

Лексико-фразеологічні норми регулюють правила вживання слів і фразеологізмів, за допомогою яких реалізуються такі показники мовленнєвої культури, як багатство і різноманітність мовлення. Дотримання лексичних норм забезпечує точ-

ність вибору слів чи їх сполучень відповідно до змісту висловлювання і доречності їх застосування, а також спонукає до врахування змін у словниковому складі мови: багатозначності слова, явища синонімії, антонімії, поняття активного і пасивного лексичного запасу, соціальної сфери вживання лексики, необхідності виправданого вибору слова в конкретній мовленнєвій ситуації. Фразеологічні норми — це правила вживання фразеологізмів (стійких сполучень слів), що відрізняються незмінністю змісту, лексичного складу і граматичної будови, тому будь-які зміни у складі і структурі цих виразів призводять до мовних помилок.

Граматичні норми відповідають за вибір правильних закінчень відмінкових та особових форм, а також синтаксичної форми. Дотримання граматичних норм означає спостереження за правилами зміни слів, їх зв'язку в реченні, за будовою речення, вислову, фрази, що надає мові осмисленого характеру. До граматичних норм належать словотвірні, морфологічні, синтаксичні норми, що зумовлено провідною роллю граматики у збереженні правильності мовної системи [14].

Вживання мовних засобів відповідно до стилю мовлення визначають стилістичні норми. Кожному стилю характерні свої слова і словосполучення. Наприклад, офіційно-діловому стилю властиві сталі словосполучення — мовні штампи, що зазнають суржикового викривлення внаслідок впливу російської мови, наприклад: *займати посаду* — правильно — *обіймати посаду*; *заключати угоду* — правильно — *укладати угоду*; *приймати участь* — правильно — *брати участь* тощо.

У дослідженні усномовленнєвої комунікації послуговуються термінами «слухання» і «аудіювання», що вважаються синонімами. Слухання — це один із видів мовленнєвої діяльності, «активний процес відбору звукових сигналів у комунікації» [3, с. 338]. Слухання вимагає сприймання слухом, уважності, розуміння і запам'ятовування. Сприймання слухом полягає у виокремленні звуків мовлення та інтонації в загальному звуковому потоці, тембру, виділенні слів, речень, розрізненні й розпізнаванні значень. Уважність слухання залежить від зацікавлення адресата інформацією. Розуміння є основною метою слухання, надання почутим словам і реченням певного значення. Запам'ятовування, як процес зберігання інформації, використовується для подальшого її застосування у мовленнєвій практиці [12, с. 133].

Поруч зі слуханням функціонує аудіювання, як «рецептивний вид мовленнєвої діяльності; слухання, смислове сприйняття усного повідомлення; складається зі сприйняття мовної форми і розуміння змісту повідомлення» [3, с. 320]. Тобто поняття «аудіювання» тлумачимо як здатність слухати, чути і правильно розуміти те, що хоче сказати мовець. Слухати і чути означає не відволікатися, постійно підтримувати увагу, візуальний контакт і як позамовні засоби спілкування використовувати міміку, жести, що часто вказують на бажання або небажання слухати чи чути [12, с. 133]. Слово «слухати» орієнтоване на процес, тоді як «чути» — на результат. У мовленнєвій взаємодії для розуміння співрозмовника важливо і слухати, і чути. Розуміння ж — основна мета слухання, надання почутим словам, текстам певного значення [12, с. 133].

У теорії і практиці мовленнєвої взаємодії відомі два види слухання: рефлексивне і нерефлексивне. Рефлексивне (продуктивне) слухання інакше називають активним, оскільки в результаті цього процесу функціонує зворотний зв'язок адресата з

адресантом переважно в діалозі чи полілозі. Основними бар'єрами для повного розуміння мовця є «закодованість» значення повідомлення, коли мовець говорить одне, а має на увазі інше, що не дає слухачеві можливості зрозуміти сказане; невпевненість адресанта, що створює труднощі для відкритого самовираження [2, с. 42]. Нереклексивне (непродуктивне) слухання використовується тоді, коли співрозмовникові важко передати свої почуття, наприклад, він дуже схвильований або коли бар'єром у спілкуванні стає різний статус партнерів [2, с. 30]. Суть нереклексивного слухання полягає в умінні уважно мовчати, не втручаючись у мовлення співрозмовника своїми висловлюваннями [5, с. 177]. Нереклексивне слухання є корисним у випадках, коли співрозмовник пасивний до інформації або сумнівається в бажанні висловити своє ставлення до предмета мовлення чи обговорити важливі питання без втручання в ситуацію спілкування.

Якість публічного мовлення забезпечується використанням показників мовленнєвої культури. М. Ілляш вважає, що культура мовлення — це: володіння літературними нормами на всіх мовних рівнях в усній та писемній формах мовлення, уміння користуватися мовно-стилістичними засобами і прийомами з урахуванням умов і мети комунікації; упорядкована сукупність нормативних мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, що оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови і мету спілкування [6, с. 5–6].

До основних комунікаційних ознак культури мовлення належать багатство (різноманітність), виразність, доречність, достатність, емоційність, жвавість, логічність, образність, точність, ясність, які забезпечують і мовлення, що відповідає конкретній епосі. Ці ознаки характеризують риторичну техніку мовлення.

Еталоном правильності є суворі відповідності чинним вимогам, за допомогою яких вироблені мовні норми, що сприяють добиранню найбільш доречному, стилістично й експресивно виправданому варіанту літературної мови в конкретній ситуації продукування усного публічного мовлення.

Багатство, різноманітність мовлення забезпечує красномовство оратора, є показником рівня його лексико-фразеологічного запасу, освіченості, загальної культури.

Виразність мовлення (виразне читання) характерна публічному виступу, що удосконалює мовлення, розширює його естетичні функції. Разом із точністю, логічністю, образністю, чистотою, ясністю вона забезпечує доступність сприймання слухачем почутого.

Доречне мовлення відповідає ситуації спілкування в монолозі, діалозі чи полілозі, що здійснюється дотично до теми висловлювання.

Точність мовлення, як показник мовленнєвої культури, залежить від уміння користуватися словами, що відповідають значенням тих слів, які усталені в українській мові у певний період її розвитку, визначають зміст, який ми хочемо висловити для розгортання відповідної теми висловлювання.

Давньогрецький оратор Аристотель у своїй «Риториці» задекларував, що ясність — основна позитивна якість мовлення, яку забезпечує логічність викладу інформації.

Логічність, як ознака культури мовлення, формується на рівні «мислення — мова — мовлення», залежить від ступеня логіки, ґрунтується на знаннях об'єктивної реальності і перебуває у тісному зв'язку з точністю.

Чистота мовлення, як одна з комунікаційних ознак, розглядається у трьох іпостасях: 1) орфоепії (нормативна вимова звуків, звукосполучень, слів); 2) слововживанні (відсутність нелітературних слів — діалектизмів, вульгаризмів, слів-паразитів, штампів тощо); 3) інтонаційному оформленні (відповідність інтонації змісту висловлювання, відсутність брутальних, лайливих, лицемірних вібрацій голосу). Чистота мовлення — це його естетичність, краса, що з насолодою сприймається слухачем і створює атмосферу задоволення.

Давньогрецька риторика мала чимало технічних напрацювань. Демосфен, скориставшись частиною з них, доповнив арсенал риторичної техніки своїми засобами. Він вважав, що першою умовою успіху публічного мовлення є жвавість, другою — жвавість і третьою — жвавість [7, с. 34]. Жвавий мовець тлумачиться, як «повний життєвої енергії, рухливий, моторний, який часто змінює свій вираз обличчя»; жваве мовлення — таке, що «виконується, відбувається енергійно, у пришвидшеному темпі, що інтенсивно проявляється» [16, с. 16].

Для формування в майбутніх фахівців умінь продукувати риторичні тексти у формах монологу, діалогу і полілогу потрібно враховувати лінгвістичні основи кожної з перелічених форм та особливості їх текстотворення. Знання лінгвістичних основ монологічного мовлення — це знання відомостей про монологічний текст, що передає певну інформацію.

В. Мельничайко вважає, що монологічний і діалогічний тексти характеризуються «загальними закономірностями текстотворення, що визначають природу всякого тексту», але «відрізняються між собою як із погляду структури, що лежить в основі ситуації мовлення, так і з погляду закономірностей текстотворення, які в них діють» [8, с. 10].

На сьогодні текст визначений найвищим рівнем лінгвістичної системи. У науковій літературі сутність тексту трактується по-різному: це як витвір мовного процесу, що характеризується завершеністю, подається в усному чи писемному мовленні як літературно оброблений об'єкт, є мовленнєвою одиницею, що складається із заголовка, надфразових чи діалогічних єдностей, об'єднаних різними типами лексичного, граматичного чи стилістичного зв'язку, і має настанову задовольняти людські потреби та інтереси. Відтак, текст можна вважати одиницею мови; найвищим рівнем мовної системи; продуктом мовлення; одиницею, що виражає судження; цілісним і зв'язним повідомленням, спрямованим на збереження інформації та її передачі; складною структурною та змістовою єдністю зі ставленням автора до його змісту й оформлення [10, с. 10].

Текст — це усне або письмове мовленнєве висловлювання, що характеризується логічною структурно-семантичною організацією компонентів, змістовою інформаційністю, тематичною цілісністю і зв'язністю та відносною завершеністю [10, с. 10].

Звідси основними й загальноновизнаними ознаками тексту є цілісність, зв'язність, структурна організація, завершеність. Кожен текст володіє змістовою інформаційністю, що розгортається у вигляді повідомлення автора на певну тему

про подію, процес, діяльність, факт, побачене, почуте тощо. Логічна структурно-семантична організація компонентів тексту — це послідовне розміщення складних синтактичних цілих і речень у ньому відповідно до змісту висловлювання автора. Оскільки текст є сукупністю речень, пов'язаних між собою єдиним змістом і мовними засобами, то в кожному наступному реченні використана попередня інформація, що становить змістову зв'язність (когезія) його частин (речень, надфразових єдностей, абзаців тощо). Тематична цілісність (тематична єдність) тексту забезпечується зв'язком його елементів з основною думкою. Текст набуває цілісності, коли відбір матеріалу підпорядкований розкриттю теми й основної думки. Звідси — тема й основна думка об'єднують речення тексту і надають йому змістової цілісності. Зазвичай тексту властива відносна завершеність, яку можна спостерігати, коли задум автора остаточно вичерпаний. Кожен текст має зачин, основну частину й кінцівку (висновок, завершеність). Якщо завершеність тексту відповідає авторському задуму, то варто розуміти, що запланована тема і головна думка досягнута.

У монологічному тексті спостерігаємо групи речень, що є синтаксичною одиницею текстового рівня — це складне синтаксичне ціле, синонімами до якого є надфразова єдність, складна синтаксична єдність, прозаїчна строфа, що складається з групи речень, які об'єднані тісним логічним і синтаксичним зв'язком і мають більш повний, порівняно з одним реченням, розвиток думки.

Основним у складному синтаксичному цілому є автосемантичне (самозначне) речення, що відзначається відносною самостійністю і містить у собі найважливішу інформацію певного уривка. Складниками тексту можуть бути періоди — розгорнуті багатоконпонентні, гармонійно організовані синтаксичні побудови, що характеризуються цілісністю теми, повнотою і динамізмом змісту (нерідко з елементами образності та широких асоціативних зв'язків) [13, с. 435]. Період становить окрему структуру простого або складного речення, які відзначаються інтонацією підсилення виразності та емоційності висловлюваного. Найтиповішою моделлю періоду є розгорнута синтаксична структура, що членується на дві частини: перша, основна, становить низку констатацій, аргументів, які мають підвести слухача до певного висновку або узагальнення, друга — сам висновок або узагальнення. Період вважається фігурою високого, піднесеного, урочистого стилю, опоетизованого мовлення. Він належить до найдавніших фігур античної риторики. Великим майстром уживання періодів був відомий стародавньогрецький ритор і оратор Горгій, тому період називають горгієвською фігурою.

Кожний текст має тему, підтему, мікротему й основну думку. Тема тексту — це предмет мовлення, коло певних питань, які об'єднують зв'язне висловлювання в єдину смислову цілісність. Більші за обсягом і складніші за змістом тексти поділяються на абзаци, теми, підтеми, мікротеми. Основна думка тексту — це відповідь на запитання, виражене темою. Підтема тексту становлять частину однієї загальної теми, що розкривається одним або кількома реченнями. Частина підтеми — мікротема, що розкривається одним чи кількома реченнями. Категорії тексту можна поділити на дві групи: семантичну (інформаційність, комунікаційність, цілісність, завершеність) і структурну (інтеграція, зв'язність, членованість, лінійність).

Текст характеризується віднесеністю до стилю: наукового, художнього, розмовно-побутового, конфесійного тощо. Науковий стиль — це функціональний різновид

літературної мови, що використовується з пізнавально-інформаційною метою в галузі освіти і науки [13, с. 372]. Серед сфер використання наукового стилю є й освіта. Його ознаки — понятійність і предметність, точність, логічність, об'єктивність, аргументованість, відсутність образності та індивідуальних авторських рис.

Відомий в українській мові також конфесійний стиль мовлення, що обслуговує релігійні потреби суспільства. Сфера його використання конфесійного стилю — відправа літургій, виголошення проповідей, проведення реколекцій тощо. У конфесійному стилі спостерігається інверсійний порядок слів для урочистого піднесення мови; поширені цілком виправдані повтори слів, словосполучень і речень для наголошення якоїсь думки, використання епітетів, порівнянь, метафори, алегорії, слів із переносним значенням тощо.

Розуміючи, що монолог — це розгорнене мовлення, звернене до себе або до інших, яке підпорядковане одній темі, має певний задум і продуману композицію, тому монологічний текст готують завчасно: підбирають матеріал і будують відповідно до складеного плану. Вибір способу викладу монологу визначається комунікаційною метою висловлювання. Якщо потрібно що-небудь описати, вибирається такий тип мовлення, як опис — зв'язний текст, що виражає словесне зображення основних ознак предмета, явища, особи. Найбільш характерною ознакою опису є те, що в ньому речення перебувають у відношеннях одночасності. Опис здебільшого складається із трьох частин: у першій — передається загальне уявлення від описуваного предмета, тварини тощо (назва предмета і його призначення); у другій — дається опис частин, деталей, говориться про окремі ознаки (матеріал, форму, розмір, колір тощо); у третій — робляться висновки [10, с. 25].

Якщо потрібно розказати про певну подію, епізод, факт суспільного життя або історії, використовується розповідь — зв'язний текст, усний чи письмовий, що передає повідомлення автора про якусь важливу подію. Речення в розповіді подаються послідовно. Розповідь складається з трьох частин: зав'язки, кульмінації та розв'язки.

Коли ж треба що-небудь довести, відстояти думку, пояснити якийсь процес чи явище, висловити власний погляд, вибирають відповідний тип монологічного мовлення — роздум. Це зв'язний текст, що характеризує логічно послідовну (як доказ чи пояснення чогось) низку думок, міркувань, висновків на певну тему. Характерною ознакою роздуму є перебування речень у відношеннях причини і наслідку (чи обґрунтування, пояснення думки, висловленої в іншому реченні). Для правильної побудови роздуму пропонуються такі основні частини: теза (думка, яка доводить-ся), аргументи (доведення), висновок [10, с. 27].

Діалогічний текст представлений сполученням реплік двох співрозмовників. Його інакше називають діалогом. Г. Буш запропонував одну з найбільш універсальних класифікацій діалогів, згідно з якою вони діляться на чотири основних групи: еротематичні, еристичні, риторичні й карнавальні [4, с. 317]. Е. Палихата класифікує діалоги на ситуаційні, ілюстраційні, текстові і тематичні. Ситуаційні продукуються за природною чи штучною (вербально описаною) ситуацією; ілюстраційні — за одиничними малюнками чи серіями ілюстрацій, які демонструють ті ситуації, що створюють фон для діалогів; текстові — на основі тексту: 1) за змістом тексту, для характеристики героїв, їхньої поведінки, висловлювання, вчинків тощо; 2) за змієним текстом із метою зміни поведінки героїв та їхньої поведінки; 3) за уривком

тексту. Тематичні діалоги створюються на основі запропонованої теми, що стосується подій у класі, населеному пункту, країні, поведінки учнівського колективу тощо [14].

Діалогічні тексти складаються з діалогічних єдностей. Діалогічна єдність — це одиниця діалогічного мовлення, що містить у собі дві чи більшу кількість реплік, об'єднаних єдиним змістом [10, с. 147–148]. За значенням діалогічні єдності класифікуються на: 1) етикетні за вживанням формул (форм) мовленнєвого етикету (привітання, звертання, прощання, вітання, побажання тощо і реакція на них); 2) ситуаційні, створені за ситуацією спілкування (повідомлення чогось, рекомендація, з'ясування сутності, пропозиція тощо та реакція на них); 3) тематичні діалогічні єдності, побудовані на основі запропонованої теми; 4) текстуальні діалогічні єдності, створені за змістом тексту художньої літератури, що вивчається на уроках з української чи зарубіжної літератури. Вони відповідно поділяються на основі текстів: а) використаних без змін їхнього змісту і б) за уривком тексту, який частково змінений для програвання кращої ситуації з метою зміни характеру героїв, їх висловлювань чи мирного спокійного розв'язання проблем, негативно висвітлених у тексті. За кількістю реплік діалогічні єдності кваліфікуються на: а) однокомпонентні; б) двокомпонентні, в) багатокомпонентні [10, с. 148].

Діалогічні репліки пояснюються, як висловлювання одного мовця, складники діалогічної єдності. За значенням вони поділяються на: 1) репліки-стимули (стимулюючі репліки), 2) репліки-реакції (реагуючі репліки); 3) реакційно-стимулюючі репліки. За обсягом репліки класифікуються на: 1) еліптичні; 2) репліки-речення; 3) репліки-монологи; 4) невербальні репліки: жестові, мімічні та інші. Діалогічними єдностями і діалогічними репліками послуговуються і в полілозі — розмові багатьох осіб [14, с. 24].

Недостатність вербальної структури публічного монологічного, діалогічного і полілогічного мовлення компенсується паралінгвістичними засобами.

Ефективність публічного мовлення визначається не тільки правильним використанням вербальних засобів комунікації, а й невербальних — жестів, рухів, пози, спрямування погляду, а також явищ експресії, інтонації тощо. Слова і жести тісно пов'язані, причому, будучи вираженням думки, жест випереджає слово, як блискавка випереджає грім. Важливим кінесичним засобом публічного мовлення є міміка, яка відображає виражальні рухи м'язів обличчя, що цим виявляє почуття, настрої, емоції людини.

Найважливішим компонентом усного публічного мовлення є інтонація. Вона — є одним із дієвих засобів впливу на людину. Природність інтонації, її відповідність змісту висловлювання становить головний чинник переконливого мовлення.

Отже, теоретичні відомості про змістове навантаження понять «говоріння» і «слухання», «мова» і «мовлення», зосередження уваги на мовних нормах, комунікаційних якостях публічного мовлення, лінгвістичних особливостях текстотворення педагогічних жанрів — монологічного, діалогічного, полілогічного публічного мовлення, невербальних засобах публічної комунікації, що впливають на культуру публічного мовлення, створюють підґрунтя для вироблення експериментальної методики формування умінь і навичок продукування і виголошення публічних висловлювань у майбутніх учителів української мови і літератури.

Список використаних джерел

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Риторика : навч. посібник Львів : Світ, 2001. 240 с.
2. Атватер И. Я Вас слушаю: Советы руководителю, как правильно слушать собеседника. Москва : Книга по требованию, 2013. 110 с.
3. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
4. Буш Г. Диалогика и творчество. Рига : АВОТС, 1985. 317 с.
5. Етика ділового спілкування : навчальний посібник / за ред. Т. Б. Гриценко. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
6. Ильяш М. И. Основы культуры речи. Киев-Одесса : Вища школа, 1984. 185 с.
7. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2003. 311 с.
8. Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови : посібник для вчителів. Київ : Рад. школа, 1986. 168 с.
9. Мова наша — українська : навчально-методичний посібник для вчителя / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Богданова А. М., 2011. 512 с.
10. Палихата Е. Я. Дидактичний текст у методиці навчання української мови : навчально-методичний посібник. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2018. 207 с.
11. Палихата Е. Я. Методика навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи : монографія. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2002. 271 с.
12. Палихата Е. Я. Теоретичні основи навчання слухання як одного з видів діалогічно-мовленнєвої діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія : «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2013. № 29. С. 132–135.
13. Українська мова. Енциклопедія. Редколегія : В. М. Русанівський, О. О. Тарасенко та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2000. 752 с.
14. Українська мова : Словник-довідник / А. П. Загнітко, В. Д. Познанська, З. П. Омельченко та ін. Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 1998. 144 с.
URL : https://lib.misto.kiev.ua/UKR/SLOVNIK/SLOVNIK_DOVIDNIK/gramatichni_normi.dhtml
15. Фонетика. Орфоепія. URL : <https://www.google.com.ua/search?sxsrf=ALeKk007KiX5kdOz9euesjxzrqnr5KQ%3A1612704241586>
16. Яременко В., Сліпушко О. Новий словник української мови у 4-х томах. Київ : Аконт, 2001. Т. 2. 911 с.